

Visa Kurki

Lakimies
7–8/2018
s. 820–839

Voiko tekoäly olla oikeussubjekti?

HAKUSANAT: yleinen oikeustiede, oikeussubjekti, tekoäly, valtuutus

1. Johdanto

1.1. Lähtökohtia

Tekoälyjen ja robottien oikeudet, vastuut ja oikeussubjektius ovat saaneet jatkuvasti lisääntyvää huomiota kansainvälisessä keskustelussa. Aiheen tietynlainen klassikkoartikkeli on *Lawrence Solumin* ”Legal Personhood for Artificial Intelligences” vuodelta 1992.¹ Viime aikoina on ilmestynyt myös joitakin nimenomaan tähän teemaan keskittyviä monografioita, kuten *Samir Chopran* ja *Laurence Whiten* ”A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents” sekä *Ugo Pagallon* ”The Laws of Robots”.² Tämän kirjoituksen tarkoituksena on esittää joitakin yleisiä teoreettisia lähtökohtia tekoälyjen oikeussubjektuuden ja juridisen henkilöyden ymmärtämiselle. Kehittelen varsinkin eteenpäin kansainvälisessä keskustelussa esitettyä kolmijakoa välineisiin (*tools*), edustajiin (*agents*) ja henkilöihin (*persons*), jonka kautta tekoälyjen roolia eritoten varallisuus oikeudellisina toimijoina on pyritty hahmottamaan. Kirjoitus on lähtökohdiltaan oikeusteoreettinen.

Tekoälyllä tarkoitan tässä artikkelissa sellaista ihmisen luomaa algoritmia, joka kykenee ottamaan vastaan tietoa, käsittelemään sitä ja aiheuttamaan sen perusteella muutoksia maailmaan ilman jatkuvaa ihmisen ohjausta. Kyseessä ei sinänsä tarvitse olla ns. vahva tekoäly, joka kykenisi toimimaan kaikilla niillä osa-alueilla, joilla ihminen pystyy toimimaan; olen kuitenkin lähinnä kiinnostunut tekoälyistä, jotka voidaan ainakin rajatussa mielessä ymmärtää juridisina

* Visa Kurki, PhD, tutkijatohtori, Helsingin yliopiston tutkijakollegium. Tein kirjoituksen pohjana olevaa tutkimustyötä ollessani Makarna Granfelts stipendiefondin avustuksella tutkijavierailulla Uppsalan yliopistossa sekä toimiessani julkisoikeuden ma. yliopistonlehtorina Tampereen yliopistossa. Kiitän Niklas Vainiota, Esko Yli-Hemminkiä sekä kahta nimetöntä vertaisarvioijaa kirjoituksen lukemisesta ja erinomaisten hyödyllisistä kommentteista.

1. Lawrence Solum, Legal Personhood for Artificial Intelligences. North Carolina Law Review 70(9) 1992, s. 1231–1287.

2. Samir Chopra – Laurence F. White, A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents. The University of Michigan Press 2011. Ugo Pagallo, The Laws of Robots. Springer 2013. Mainitsemisen arvoinen monografia on myös Gabriel Hallevy, When Robots Kill: Artificial Intelligence under Criminal Law. Northeastern University Press 2013.

toimijoina. Palaan tähän toimijuuskysymykseen alla. Tekoälyt on tyypillisesti erotettu *roboteista*; nämä ovat mekaanisia laitteita, joilla on ”suora” kyky vaikuttaa fyysiseen maailmaan, eli tietynlainen ”keho”. Toisaalta robotti-sanaa käytetään ajoittain myös laajemmassa merkityksessä – nykyään puhutaan esimerkiksi osakemarkkinoilla tehtävästä ”robottikaupankäynnistä”, vaikka kauppaa käyvät algoritmit eivät olekaan mekaanisia laitteita. Puhunkin myös tässä artikkelissa ajoittain roboteista tässä laajemmassa merkityksessä. *Kyborgit* ymmärretään yleensä ihmisiksi tai muiksi eläimiksi, joiden kehoja on paranneltu ei-biologisesti.³ Esimerkiksi silmälasien tai sydämentahdistimen käyttäjäkin voidaan laajassa mielessä ymmärtää kyborgiksi. En keskity tässä kirjoituksessa kyborgeihin.

Lähestyn tekoälyjen toimijuutta ns. funktionaalisen toimijuuden teorian kautta. Tällainen lähestymistapa on ollut suosittu muun muassa ihmisryhmien toimijuuden tutkimuksessa. Ajatuksena on se, että esimerkiksi organisoitunut ihmisjoukko voidaan käsittää samantyyppiseksi toimijaksi kuin ihmisyksilö, vaikkei joukolla välttämättä olisikaan ihmisen subjektiivista ”sielunelämää”. *Daniel Dennettin* ajatus ns. intentionaalisesta suhtautumisesta (*intentional stance*) on hyvä lähtökohta. Voimme ottaa tällaisen suhtautumisen jotakin oliota kohtaan silloin, jos kyseisen olion ymmärtäminen intentionaalisena⁴ toimijana – jolla on uskomuksia, tavoitteita ja aikomuksia – on paras tapa selittää sen toimintaa.⁵

Jos joukko voi toimia kuten ihmisyksilö – jos voimme suhtautua siihen ikään kuin sillä olisi tavoitteita ja muita intentioita – niin voimme käsittää sen toimijana. Liikeyrityksillä on tietyt tavoitteet (kuten voitontavoittelu) sekä tyypillisesti strategia ja toimintamalleja näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Emme myöskään yleensä voi palauttaa niiden toimintaa kokonaan kehenkään tiettyyn toimihenkilöön, sillä niiden toiminta riippuu myös päätöksentekorakenteista kokonaisuudessaan. Tällainen ymmärrys yhtiöstä toimijana ei kuitenkaan merkitse sitä, että meidän pitäisi ajatella sillä olevan esimerkiksi mielentiloja tai ajatuksia. Yhtiön tavoitteet ilmenevät sen toiminnasta.⁶

Vastaavasti kun puhun tekoälyistä toimijoina, en oleta niillä olevan esimerkiksi kokemusta tai tietoisuutta maailmasta. Sen sijaan tarkoitan, että pystymme ottamaan niitä kohtaan intentionaalisen suhtautumisen, eli suhtautumaan niihin

3. Mika Viljanen tosin puhuu kyborgeista hieman eri merkityksessä. Mika Viljanen, Oikeutta kyborgeille. *Lakimies* 1/2017, s. 25–50.

4. Intentio-sanaa ja sen johdannaisia käytetään tässä yhteydessä filosofisessa erityismerkityksessä, jossa intentioita eivät ole ainoastaan aikomukset ja tavoitteet vaan muutkin ns. propositionaaliset asenteet, kuten uskomukset.

5. Daniel Dennett, *The Intentional Stance*. MIT Press 1987. Ks. myös Chopra – White 2011, s. 11–17.

6. Aiheen kannalta merkittäviä teoreetikoita ovat esimerkiksi Peter French, Christian List ja Philip Pettit. Peter A French, *Collective and Corporate Responsibility*. Columbia University Press 1984; Christian List – Philip Pettit, *Group Agency: The Possibility, Design, and Status of Corporate Agents*. Oxford University Press 2011; Raimo Tuomela, *Social Ontology: Collective Intentionality and Group Agents*. Oxford University Press 2013.

ikään kuin niillä olisi tavoitteita, uskomuksia ja aikomuksia. En ota kantaa siihen, onko tällaisia tekoälyjä vielä olemassa. Suunnittelu-suhtautuminen (*design stance*) lienee toistaiseksi perustellumpi asenne nykytekoälyjen ymmärtämiseksi. Siinä olion toimintaa lähestytään sen kannalta, miten se on suunniteltu. Ajatelkaamme tilannetta, jossa virvoitusjuoma-automaatti ei rekisteröi siihen syötettyä kolikkoa ja jättää näin ollen juoman tarjoamatta. Syitä tälle ”käyttäytymiselle” lienee perustellumpaa hakea esimerkiksi ohjelmisto- tai mekaanisesta virheestä kuin vaikkapa automaatin pyrkimyksestä maksimoida tuotto ”huijaamalla” asiakasta. Tämän takia suunnittelu-suhtautuminen on perustellumpaa automaatin käyttäytymisen selittämiseksi kuin intentionaalinen suhtautuminen.

1.2. Oikeussubjekti ja juridinen henkilö

Oikeussubjektius ja juridinen henkilöys on perinteisesti ymmärretty synonyymeinä, ja molemmat on lisäksi esitetty joko–tai-luonteisina käsitteinä. Yleensä suomalaisessa oikeustieteessä oikeussubjektius on määritelty oikeuskelpoisuutena, eli kykynä olla oikeuksien ja velvollisuuksien haltija.⁷ Olen itse kritisoinut tätä näkemystä toisaalla, ja käytänkin juridinen henkilö ja oikeussubjekti-käsitteitä totutusta poikkeavalla tavalla. Esittelen erottelun tässä vain lyhyesti; tarkemman käsittelyn osalta viittaan hiljattaiseen artikkeliini.⁸

Ymmärrän *juridisen henkilöiden* ryväskäsitteenä (*cluster concept*): se koostuu pienemmistä osista, tiettyjen oikeusasemien eli oikeuksien ja velvollisuuksien haltijana olemisesta.⁹ Juridisen henkilön ja ei-henkilön välille ei kuitenkaan voida osoittaa mitään ehdotonta rajaa. Esimerkiksi naisten oikeuksien kehitys kohti ”täyttä” juridista henkilöyttä on ollut asteittaista – he ovat saaneet vähitellen lisää oikeuksia. Juridisia henkilöitä ovat tällä hetkellä luonnolliset ja oikeushen-

7. Esim. Esko Hoppu – Kari Hoppu, Kauppa- ja varallisuus-oikeuden pääpiirteet. Talentum Pro 2016, s. 32.

8. Visa Kurki, Ei vain oikeuskelpoisuutta – oikeussubjektikäsitteemme ongelmia ja uudelleenarviointia. Lakimies 5/2018, s. 496–492. Ks. myös Visa Kurki, Why Things Can Hold Rights: Reconceptualizing the Legal Person, s. 69–89 teoksessa Visa Kurki – Tomasz Pietrzykowski, Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn. Springer 2017 ja Visa Kurki, A Theory of Legal Personhood. Oxford University Press (tulossa).

9. Tarkemmin sanottuna tarkoitan ”oikeusasemilla” hohfeldilaisia oikeusasemia, joista kaikki eivät ole oikeuksia ja velvollisuuksia. Koska asia ei ole merkityksellinen tämän kirjoituksen kannalta, ja ”oikeusasema” on jossain määrin tekninen termi, puhun oikeuksista ja velvollisuuksista. Ks. Hohfeldin analyysistä Wesley Newcomb Hohfeld: Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Legal Reasoning. Yale Law Journal 23(1) 1913, s. 16–59 ja Wesley Newcomb Hohfeld: Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning. Yale Law Journal 26(8) 1916, s. 710–770. Kotimaisesta kommentaarikirjallisuudesta ks. esim. Visa Kurki, Analytiikan puolesta: Hohfeldin kehikosta perusoikeuksien aikakaudella. Lakimies 3–4/2015, s. 434–458 sekä Matti Niemi: Hohfeld ja oikeuksien analyysit. Käsiteparit ja niiden tulkintoja osana analyttisen oikeusteorian perintöä. Lapin yliopisto 1996.

kilöt. Koska ”juridinen henkilö” ja ”oikeushenkilö” ovat termeinä samankaltaiset, käytän tässä kirjoituksessa sekaannuksen välttämiseksi ensisijaisesti korporaatio-termiä viittamaan oikeushenkilöihin. *Oikeussubjektilla* taas on jonkin oikeudenalan tai oikeusinstituution oikeuksia ja/tai velvollisuuksia. Esimerkiksi luonnolliset ja oikeushenkilöt ovat molemmat juridisia henkilöitä, mutta oikeushenkilöiden asema perusoikeuksien subjektina on paljon rajoitetumpi kuin luonnollisten henkilöiden. Yhdysvalloissa ennen sisällissotaa orjat taas eivät olleet juridisia henkilöitä mutta kuitenkin rikosoikeuden subjekteja siinä mielessä, että heitä voitiin rangaista rikoksista.¹⁰

Tarkoitin siis henkilö- ja subjekti-sanoilla hieman eri asioita. Kun kysyn, voiko tekoäly olla oikeussubjekti, kysyn oikeastaan, voidaanko tekoälylle lainkaan myöntää subjektin asemaa jollain oikeudenalalla. Nähdäkseni kysymys on pohjimmiltaan siitä, voidaanko tekoälylle ulottaa tiettyjä hohfeldiläisiä oikeusasemia, eli erityyppisten oikeuksien ja velvollisuuksien pienimpiä ainesosia.¹¹ Vastaus tähän kysymykseen tarjoaa kuitenkin myös vastauksen siihen, voiko tekoäly olla juridinen henkilö, sillä juridinen henkilöys on vain eri alojen oikeussubjektuudesta koostuva rypäskäsité. Jos jokin olio voi olla oikeussubjekti, se voi olla myös juridinen henkilö – ja päinvastoin.

Taulukko 1. Terminologiaa.

Termi	Karkea määritelmä	Esimerkkejä
Juridinen henkilö	Olio, jolla on rypäs juridiseen henkilöyteen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia	Luonnollinen henkilö ja oikeushenkilö (korporaatio); tulevaisuudessa kenties myös esim. ”elektroninen henkilö”
(Oikeus)subjekti:	Jonkin oikeudenalan tai oikeusinstituution oikeuksien ja/tai velvollisuuksien haltija	Korporaatiot varallisuus oikeuden subjekteja mutta vain rajallisesti perusoikeussubjekteja.

Artikkeli rakentuu seuraavasti. Käsittelen ensin luvussa 2 tiettyjä käsitteellisiä lähtökohtia koskien tekoälyjen oikeussubjektuutta. Pohdin varsinkin sitä ajoittain esitettyä väitettä, että mikä tahansa olio voisi olla oikeussubjekti. Analysoidessani tätä väittämää nostan esille eri tapoja, miten juridinen henkilö- ja subjektikäsité voidaan ymmärtää. Lisäksi esittelen oikeuskokouman käsitteen, joka on hyödyllinen tekoälyjen juridista henkilöyttä analysoitaessa. Tulen johtopäätöksen, ettei mikä tahansa olio kuitenkaan voi olla oikeussubjekti; relevanttia on,

10. Ks. tarkemmin Thomas D Morris, *Southern Slavery and the Law, 1619–1860*. The University of North Carolina Press 1996 ja Andrew Fede, *People without Rights: An Interpretation of the Fundamentals of the Law of Slavery in the U.S. South*. Garland Publishing 1992.

11. Ks. Hohfeldista alaviite 9.

voidaanko kyseessä olevalle oliolle myöntää oikeussubjektuuden ”rakennuspalikoita”, eli odotusoikeuksia, kompetensseja ja velvollisuuksia. Käsittelen luvussa 3 tarkemmin sitä, voidaanko tekoälyille myöntää tällaisia oikeusasemia.

Luvussa 4 taas pyrin tarjoamaan välineitä nimenomaan tekoälyjen juridisen henkilöyden hahmottamiseen. Tarjoan tähän tarkoitukseen kaksiulotteista analyysiä, jossa sitä, milloin tekoälystä tulee erillinen juridinen henkilö, lähestytään yhtäältä tekoälyn oikeuskokouman erillisyyden ja toisaalta tekoälyn juridisen itsenäisyyden näkökulmista.

2. Käsitteellisiä lähtökohtia

2.1. Kolme näkökulmaa tekoälyihin

Voimme erottaa ainakin kolme relevanttia näkökulmaa – tai kenties jopa kolme eri keskustelua – koskien tekoälyjen oikeussubjektuutta ja juridista henkilöyttä. Ensinnäkin voidaan keskittyä *tekoälyjen moraaliseen arvoon*. Tällöin kysytään esimerkiksi, voiko robotti saavuttaa tietoisuuden, ja olisiko meillä tällöin moraalisia velvollisuuksia robotteja kohtaan. Kyse on siis usein esimerkiksi siitä, pitäisikö tekoälyille tai roboteille myöntää juridisia oikeuksia niiden itsensä takia. Keskustelussa onkin yhtymäkohtia muun muassa eläinten oikeuksia koskevaan keskusteluun.¹² Toinen näkökulma keskittyy *tekoälyihin vaarallisina olioina*, jotka pystyvät vahingoittamaan ihmistä tai omaisuutta.¹³ Esimerkiksi sotilasrobotti saatetaan kehittää nimenomaan tällaiseen tarkoitukseen; itseään ajavia autoja taas ei ole kehitetty ihmisten vahingoittamiseksi, mutta ne aiheuttavat vastaavantyyppisiä riskejä. Kolmas näkökulma taas liittyy *tekoälyihin taloudellisina toimijoina*, jotka solmivat sopimuksia käyden esimerkiksi osakekauppaa. Myös keskustelu tekoälyn mahdollisista tekijänoikeuksista liittyy tähän näkökulmaan, vaikken keskitykään niihin tässä kirjoituksessa. Oikeussubjektin ja juridisen henkilöyden käsitteet ovat relevantteja kaikissa näissä näkökulmissa.

12. Esim. David Levy, The Ethical Treatment of Artificially Conscious Robots. *International Journal of Social Robotics* 1(3) 2009, s. 209–216. Tarkoitan tässä moraalisella arvolla ns. perimmäistä arvoa (ultimate value), jota kutsutaan usein myös itseisarvoksi. Perimmäistä arvoa olevan olion arvo ei palaudu mihinkään muuhun.

13. Kuuluisa esimerkki tästä on vuonna 1987 japanilaisella moottoripyörätehtaalla sattunut onnettomuus, jossa teollisuusrobotti katsoi lähelläään työskennelleen ihmisen uhaksi ja heitti tämän päin seinää. Tekoälyjen velvollisuuksia koskevaa tuoretta kirjallisuutta ovat esim. Fabian Pütz et al., Reasonable, Adequate and Efficient Allocation of Liability Costs for Automated Vehicles: A Case Study of the German Liability and Insurance Framework. *European Journal of Risk Regulation*, Advance Access sekä Susanne Beck, The Problem of Ascribing Legal Responsibility in the Case of Robotics. *AI and Society* 31(4) 2016, s. 473–481.

Jokaisessa kolmessa näkökulmassa voimme erottaa ”voiko”-kysymyksen ja ”tulisiko”-kysymyksen. Esimerkiksi tekoälyjen vastuukysymyksen kohdalla voimme kysyä yhtäältä, onko algoritmin pitäminen juridisesti vastuullisena ylipäättään mahdollista, ja toisaalta, onko tällainen vastuun ulottaminen tekoälyihin hyvä asia, eli tulisiko joitakin tekoälyjä kohdella juridisesti vastuullisina. Esimerkiksi *Peter Asaro* on esittänyt, ettei robotteja todennäköisesti voitaisi ”oikeasti” rangaista, koska ne eivät voi kokea kärsimystä. Jos Asaron argumentti pitää paikkansa, kenties robotteja ei ylipäättään voitaisi pitää vastuullisina.¹⁴ Monet taas katsovat, että tekoälyjä kyllä voitaisiin pitää vastuullisina, mutta tällä olisi ongelmallisia seurauksia. *John Danaher* on argumentoinut, että robottien pitämisestä vastuullisena voisi seurata ns. retribuutiokato. Hänen mukaansa ihmisillä on psykologinen tarve sille, että joku saa väärinteosta rangaistuksen, mutta tämä tarve ei todennäköisesti täyty robottien rankaisemisella. Tämä saattaisi johtaa esimerkiksi syntipukkien etsimiseen ihmisten joukosta.¹⁵

Keskityn tässä artikkelissa ”voiko”-kysymykseen, vaikka sivuankin ajoittain myös ”tulisiko”-kysymystä. Kytken nämä kysymykset seuraavaksi yleisempään juridista henkilö- ja subjektikäsitettä koskevaan keskusteluun.

2.2. Legalismi ja realismi koskien juridista henkilöyyttä

Ngairé Naffine on erotellut kaksi yleistä tapaa lähestyä juridista henkilöyyttä: legalismin ja realismin.¹⁶ Tässä jaottelussa legalistit katsovat, että juridinen henkilöys on vain oikeudellinen konstruktio, joka voidaan periaatteessa ulottaa mihin tahansa olioon. Realismissa taas juridiselle henkilöydelle esitetään joitakin käsitteellisiä-moraalisia edellytyksiä: emme voi myöntää juridista henkilöyyttä mille tahansa oliolle. Realismissa juridinen henkilöys myös kytketään usein johonkin ei-juridiseen henkilön käsitteeseen.

Legalismi on houkutteleva ajatustapa monellakin tapaa. Voimme ensinnäkin luoda ”tyhjistä” uusia korporaatioita, jos esimerkiksi perustamme osakeyhtiön. Toiseksi läntisen oikeusperinteen historiasta löytyy esimerkkejä vaikkapa laivojen, jokien ja jumalankuvien oikeussubjektuudesta.¹⁷ Kolmanneksi lainsää-

14. Peter M. Asaro, Robots and Responsibility from a Legal Perspective. Proceedings of the IEEE Conference on Robotics and Automation, Workshop on Roboethics, 2007.

15. John Danaher, Robots, Law and the Retribution Gap. Ethics and Information Technology 18(4) 2016, s. 299–309.

16. Ngairé Naffine, Law’s Meaning of Life: Philosophy, Religion, Darwin and the Legal Person. Hart Publishing 2009. Naffine ei tässä yhteydessä erottele henkilöä ja subjektia samalla tavalla kuin minä.

17. Ks. Elaine G. Hsiao, Whanganui River Agreement. Indigenous Rights and Rights of Nature. Environmental Policy and Law 42(6) 2012, s. 371–375 ja PW Duff, The Personality of an Idol. The Cambridge Law Journal 3(1) 1927, s. 42–48.

täjä voinee – perustuslain ja muiden vastaavien velvoitteiden puitteissa – säätää minkälaisia lakeja haluaa. Eikö lainsäätäjä voi vain päättää myöntää henkilön aseman tekoälylle (tai puulle tai vaikkapa kivelle)?¹⁸ Palaan legalismin ongelmiin kohtapuoliin. Legalismi on joka tapauksessa käytännöllistä, instrumentalistista ja korostetun juridista suhtautumista juridisen henkilön käsitteeseen.

Realismissa taas oikeussubjektiudelle nähdään käsitteellisiä tai moraalisia rajoituksia. Realismin piirissä on esimerkiksi luontevaa kytkeä juridinen henkilöys johonkin yleisempään henkilön käsitteeseen. Esimerkiksi 1800-luvun saksalaisessa oikeustieteessä juridinen henkilöys ymmärrettiin tyypillisesti vapauden käsitteen kautta. Friedrich Carl von Savigny esitti, että ihmisten sisäsyntyinen vapaus tekee heistä henkilöitä käsitteen ”alkuperäisessä” merkityksessä, vaikka fiktion kautta henkilöys pystytäänkin ulottamaan myös korporaatioihin.¹⁹ Realisti voisi esimerkiksi ajatella, ettei tekoäly voi olla juridinen henkilö, koska se ei täytä tiettyjä moraalisen henkilön vaatimuksia, tai että tekoälyn juridinen henkilöys olisi pelkkä fiktio – tekoälyt eivät voi ”oikeasti” olla juridisia henkilöitä.²⁰ Toisaalta realisti voi yhtä hyvin esittää, että tekoälyille *tulee* myöntää juridisen henkilön asema, jos ne täyttävät tietyt henkilöiden ehdot.

Luonnehtisin itseäni tässä jaottelussa maltillisiksi realistiksi. Puhdasoppinen legalismi sitoutuu usein ”kaikki käy” -näkemukseen, jonka mukaan mikä tahansa voi olla juridinen henkilö ja oikeussubjekti, koska kyseessä on juridinen status ja juridiset statukset ovat lainsäätäjän tahdonvallassa. Näkemys perustuu ainakin joidenkin kirjoittajien kohdalla osaksi käsiteseakaannukseen, joka liittyy siihen, miten eri tavoin juridisen henkilön käsite voidaan ymmärtää. Henkilöyttä tai oikeussubjektiutta ei nähdäkseni voidakaan ulottaa mille tahansa oliolle. Sen sijaan tekoälyt voivat nähdäkseni olla juridisia henkilöitä varsinaisessa, ei-fiktionaalisessa merkityksessä.

2.3. Käsitetarkennuksia

Mainitsemani legalistien käsiteseakaannus liittyy siihen, että oikeussubjekti tai juridinen henkilö voidaan ymmärtää kolmessa merkityksessä: 1) tietynlaisena oliona riippumatta sen juridisesta statuksesta, 2) oliona, jolla on tietty juridinen

18. On sangen yleistä esittää, että juridinen henkilöys voidaan ulottaa mille tahansa oliolle. Esimerkiksi David Bilchitz kirjoittaa: ”The law may confer legal personality on any entity that it wishes.” David Bilchitz, *Moving Beyond Arbitrariness: The Legal Personhood and Dignity of Non-Human Animals*. *South African Journal on Human Rights* 25(1) 2009, s. 38–72, 68.

19. Friedrich Carl von Savigny, *System des heutigen Römischen Rechts*. Veit 1840, § 60.

20. Esimerkiksi John Finnisillä on tämäntyyppinen näkemys; hän kytkee juridisen henkilöiden katoliseen henkilön käsitteeseen. John Finnis, *The Priority of Persons*, s. 20–34 teoksessa *Intention and Identity: Collected Essays Volume II*. Oxford University Press 2011.

status, tai 3) pelkkänä juridisena statuksena, eli yleensä ”oikeuksien ja velvollisuuksien kimppuna”.

Ensimmäisessä merkityksessä ei siis ole kyse olion juridisesta asemasta vaan sen luonnollisista ominaisuuksista. Termiä voidaan käyttää tässä merkityksessä, kun esimerkiksi keskustellaan eri oikeudenalojen tai – oikeuden yleensä – ihmis-kuvasta. Kun esimerkiksi puhutaan ”rikosoikeuden henkilöstä” (tai ”subjektista”), voidaan tarkoittaa kysymystä siitä, millainen käsitys vastuullisesta subjektista on löydettävissä rikosoikeuden oppien takaa.²¹ Samoin oikeushenkilöitä (korporaatioita) koskevassa keskustelussa käsitellään usein kysymystä siitä, ovatko oikeushenkilöt ”oikeasti” henkilöitä.

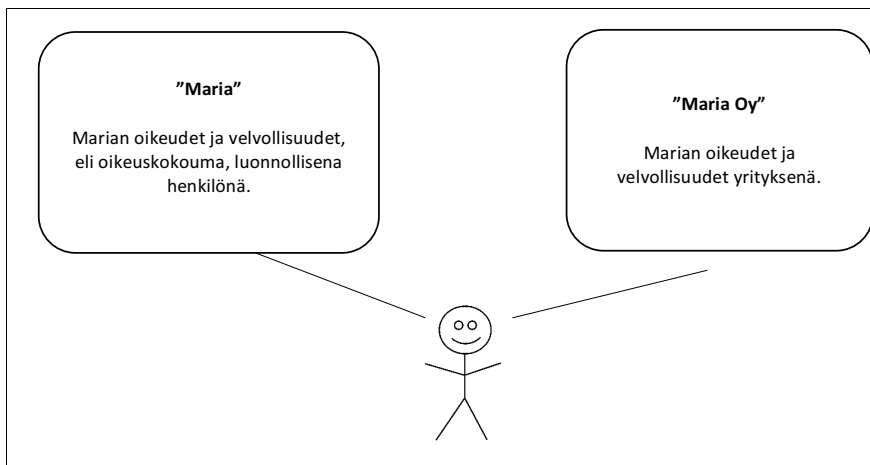
Merkityksessä 2 henkilö samastetaan oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Tämä merkitys on esimerkiksi *Hans Kelsenin* kannattama. Hänen mukaansa ”henkilö” (*Person*) – toisin kuin ihminen (*Mensch*) – on olemassa vain normatiivisessa pitämisen maailmassa, ja tämä henkilö on vain oikeuksia ja velvollisuuksia: pitämisen maailmassa ei ole olemassa lihaa ja verta olevia ihmisiä eikä siis oikeuksien ja velvollisuuksien haltijoita.²² Sekaannuksen välttämiseksi kutsun tämäntyyppistä statusta – eli oikeastaan kimppua oikeuksia ja velvollisuuksia – *oikeuskokoumaksi*. Palaan sen tarkempaan määrittelyyn alla.

Suosin itse merkitystä 3, jossa siis juridinen henkilö on olio, jolle on myönnetty tietynlainen juridinen status. Voimme esimerkiksi sanoa, että lapsesta tulee luonnollinen henkilö synnyttyään tai – aiemmin mainitsemani historialliseen esimerkkiin viitaten – orjasta, kun hänet on vapautettu. Tekoälyjen oikeussubjektuudesta puhuttaessa tarkoitetaan useimmiten tätä merkitystä: tällöin jo olemassa olevalle tekoälylle, robotille tai vastaavalle myönnetään tietynlainen juridinen asema. Myös korporatioita on luontevaa ajatella tästä näkökulmasta, jos ne ymmärretään organisoituneiksi ryhmiä, joille myönnetään kyseinen juridinen status. Jos siis esimerkiksi rockyhtye perustaa yrityksen tai jalkapallojoukkue yhdistyksen, tällöin yhtyeestä tai joukkueesta tulee juridinen henkilö. Tämä analyysi tosin ei sovi kaikkiin korporatioihin, kuten puhtaasti verotussyistä perustettuihin yhden henkilön yhtiöihin. Tällaisista puhuttaessa lähempänä lienee merkitys 2, jossa henkilö ymmärretään oikeuksien ja velvollisuuksien kimppuna.

21. Esimerkiksi Cambridgessa vuonna 2016 järjestetty konferenssi ”The Criminal Law’s Person” käsitteli juuri tätä kysymystä. Ks. <http://www.crash.ac.uk/events/26173> (vierailtu 10.10.2018).

22. Hans Kelsen, *Reine Rechtslehre*. Verlag Franz Deuticke 1960, s. 176–177 (suomennos Hans Kelsen, *Puhdas oikeusoppi*. Suom. Olli Nikkola. WSOY 1968, s. 186–187).

Kuvio 1. Kaksi oikeuskokoumaa.

Sekaannuksien välttämiseksi ehdotankin seuraavaa käsitteellis-terminologista jakoa. Voimme erottaa 1) *ihmisen, eläimen, tekoölyn tms.*, 2) *oikeuskokouman* ja 3) *juridisen henkilön/oikeussubjektin*. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluu siis ihminen, eläin, tekoöly tai muu olio osana luonnollista maailmaa, riippumatta hänen tai sen juridisesta asemasta. Tällaisesta olennosta voidaan tehdä oikeussubjekti myöntämällä sille oikeuskokouma.

Oikeuskokouma koostuu joukosta oikeusasemia – oikeuksia ja velvollisuuksia – jotka täyttävät kolme ehtoa. Lähestytään asiaa esimerkin avulla. Oletan nyt yksinkertaisuuden vuoksi, että Suomen laki sallii yhden hengen osakeyhtiöt, joissa on siis vain yksi omistaja ja hallituksen jäsen.²³ Maria perustaa tällaisen yhden hengen osakeyhtiön, Maria Oy:n. Hän hallinnoi nyt kahta oikeuskokoumaa. Oikeuskokoumien ensimmäinen merkittävä ominaisuus on, että ne on *nimetty*. Maria voi esiintyä juridisesti kahdella eri nimellä, "Mariana" tai "Maria Oy:nä", monissa yhteyksissä – vaikkei toki kaikissa; Maria Oy ei esimerkiksi voi mennä naimisiin. Toiseksi, yhteen oikeuskokoumaan kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet ovat *yhteenliittyneitä*. Maria saattaa esimerkiksi kasautuvien velkojensa takia menettää omistusasuntonsa. Eri oikeuskokoumiin kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet ovat kuitenkin *eriytyneitä*: Maria Oy:n velkojat eivät lähtökohtaisesti voi vaatia Marian henkilökohtaisissa nimissä olevan omistusasunnon ulosmittaamista yrityksen velkojen maksamiseksi.

Kahden eri oikeuskokouman välinen eriytyneisyys on asteittaista. Osakeyhtiöiden kohdalla eriytyneisyys on tiettyssä mielessä yksisuuntaista – Marian velkojien on mahdollista päästä käsiksi Maria Oy:n piiriin kuuluvaan omaisuuteen

23. Suomen lainsäädäntö ei siis salli tällaisia yhtiöitä; esimerkin relevanssi ei kuitenkaan riipu tästä seikasta.

muttei päinvastoin.²⁴ Kommandiittiyhtiössä taas yhtiön oikeuskokouma on oikeastaan eriytynyt vain hiljaisen yhtiökumppanin henkilökohtaisesta oikeuskokoumasta. Samoin esimerkiksi eri valtiot sääntelevät aviopuolisoiden varallisuuden eriytyneisyyttä hyvin eri tavoin.

Palatkaamme legalistisen ”kaikki käy” -näkemysongelmiin. Tällaiselle näkemykselle voidaan esittää erilaisia perusteluita, joista osassa on suoranaisten virhepäätelmien vaara.

Virhepäätelmäksi voidaan mahdollisesti ymmärtää esimerkiksi *Natalie Stoljarin* esittämä kiteytys ”kaikki käy” -teesistä: ”Mikä tahansa voi olla oikeussubjekti, koska oikeussubjektit luodaan määrittelemällä.”²⁵ Ajatuksena tässä on se, että oikeussubjekteja voidaan luoda rajattomasti ”tyhjistä” esimerkiksi osakeyhtiöitä perustamalla, joten voimme tehdä mistä tahansa oikeussubjektin. Oikeussubjekti-termiä käytetään kuitenkin tässä kahdessa eri merkityksessä. Kun sanomme, että oikeussubjekteja voidaan luoda rajattomasti, käytämme termiä ”oikeussubjekti” tarkoittaen oikeuskokoumaa, eli joukkoa oikeuksia ja velvollisuuksia. Oikeuskokoumia voidaan todella periaatteessa luoda rajattomasti. Yritys voisi esimerkiksi luoda rajattoman määrän tytäryhtiöitä. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että mikä tahansa voisi olla oikeussubjekti – päinvastoin: siitä seuraa, että *vain* oikeuksien ja velvollisuuksien kimput, eli oikeuskokoumat, voivat olla oikeussubjekteja.

Toinen tapa perustella ”kaikki käy” -näkemystä on huomauttaa kyseessä olevan juridinen käsite ja todeta, että lainsäätäjällä on vapaa säätämään millaisia lakeja haluaa. Eikö lainsäätäjällä tällöin voi myös myöntää juridisen henkilöyden mille haluaa? Tällaiseenkin näkemykseen on suhtauduttava kriittisesti. On toki selvää, että lainsäätäjällä voi tuottaa millaisia lakeja haluaa. Oikeustieteilijän tehtävä on tällöin tutkia, käyttäkö lainsäätäjällä käsitteitä ja termejä mielekkäällä tavalla. Kuvitellaan, että eduskunta päättäisi säätää lain, jonka mukaan korkeimman oikeuden jäseniksi voidaan nimittää myös hevosia. Olisiko tällöin todella mielekästä ajatella, että hevoset voivat toimia oikeusneuvoksina? Nähdäkseni ei; hevoset eivät voine muodostaa näkemyksiä esimerkiksi laintulkinnasta ja äänestää niistä. Vastaavasti oikeussubjektiutta ja juridista henkilöyttä rajoittavat monenlaiset

24. Pääsy omaisuuteen on toki välillistä, eli käytännössä velkojat pääsevät ensisijaisesti käsiksi Maria Oy:n osakkeisiin, kuten yksi vertaisarvioija huomautti.

25. Kiteytystä on jossain määrin vaikea kääntää; alkuperäinen kuuluu: ”Anything can be a legal person because legal persons are stipulated as such or defined into existence”. Kyseessä on *Stoljarin* Naffinelle esittämä tiivistelmä, jonka Naffine otti mukaan artikkeliinsa. Ngair Naffine, Who are Law’s Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects. *Modern Law Review* 66(3) 2003, s. 346–367, 351. Naffine on kuitenkin saattanut tiedostaa tämän kiteytyksen ongelmat, sillä hän ei mainitse sitä myöhemmin julkaistussa kirjassaan. (Mainittakoon, että Naffine ei erottele oikeussubjektia ja juridista henkilöä samalla tavalla kuin minä, joten ”legal person”-termin kääntäminen tässä yhteydessä ”oikeussubjektiksi” on asianmukaista.)

tekijät. Ei ole esimerkiksi mielekästä ajatella, että tuulenpuskat olisivat oikeussubjekteja. Esitänkin seuraavaksi joitakin käsitteellisiä rajoja oikeussubjektuudelle.

3. Tekoäly oikeussubjektina

3.1. Mikä voi olla oikeussubjekti?

Voiko tekoäly sitten olla oikeussubjekti? Jos emme kelpuuta ”kaikki käy” -näkemystä, niin mitkä tällöin ovat mielekkäät oikeussubjektuuden rajat? Vastaukseni tähän kysymykseen kytkeytyy yleisempään näkemykseeni oikeussubjektuudesta suhteellisena käsitteenä, joka tulee ymmärtää suhteessa johonkin oikeudenalaan tai oikeusinstituutioon. Kuitenkin on mahdollista erotella oikeussubjektuudesta joitakin yleisiä piirteitä.

Voimme ensinnäkin erotella passiivisen ja aktiivisen subjektuuden. Esimerkiksi vauva on puhtaasti passiivinen subjekti, aikuinen taas myös aktiivinen. Vauva on subjekti suhteessa niin perusoikeuksiin kuin esimerkiksi varallisuus-oikeuteen, muttei pysty itse hallinnoimaan oikeusasemaansa. Aikuisella taas on yhtäältä kompetenssi hallinnoida oikeuksiaan esimerkiksi oikeustoimin ja toisaalta juridisia velvollisuuksia. Erottelua ei pidä ymmärtää tiukan mustavalkoisena; esimerkiksi 10-vuotiaat lapset voivat jo tehdä rajoitetusti oikeustoimia ja olla vastuussa aiheuttamastaan vahingosta.

Oikeussubjektius rakentuukin nähdäkseni näistä kolmesta ”rakennuspalikasta”:

- (1.) odotusoikeuksista, eli velvollisuuksien vastineista,
- (2.) velvollisuuksista ja
- (3.) kompetensseista, eli kelpoisuudesta muuttaa ja luoda oikeuksia ja velvollisuuksia esimerkiksi oikeustoimin

Odotusoikeudet riittävät passiiviseen henkilöyteen; aktiiviseen henkilöyteen taas vaaditaan myös kyky olla velvollisuuksien ja/tai kompetenssien haltija. Käsittelen seuraavaksi lyhyesti odotusoikeuksia, sitten tekoälyjen velvollisuuksia ja lopulta siirryn kompetenssien kautta käsittelemään tekoälyjä taloudellisina toimijoina.

Odotusoikeudet merkitsevät tässä velvollisuuksien *suuntaa*. Velvollisuutemme ovat tyypillisesti jotakuta kohtaan, ja tällaisella taholla on tällöin ”oikeus odottaa” tietynlaista käytöstä. Meillä on esimerkiksi kaikenlaisia velvollisuuksia pikkulapsia kohtaan, vaikka pikkulapset eivät sinänsä voisiakaan vaatia oikeuksiaan. Katsonkin itse, että ns. oikeuksien intressiteoria selittää odotusoikeudet parhaiten. Kyseisen teorian mukaan jokin velvollisuus luo oikeuksia niille olioille,

joiden intresseissä kyseinen velvollisuus tyypillisesti on. Näin ollen tällaiset oikeudet edellyttävät ainakin intressejä. Lisäksi intressiteoreetikot esittävät usein, että odotusoikeuksien haltijan on oltava moraalisesti perimmäisen arvokas, eli arvokas itsessään.²⁶

Tällaiset odotusoikeudet liittyvät artikkelin alussa mainitsemaani tekoälyjen moraalinen arvo -näkökulmaan. Jos pystymme joskus luomaan tekoälyn, joka saavuttaa tietoisuuden tai tuntoisuuden – eli esimerkiksi kyvyn kokea kipua ja mielihyvää – voisi tällainen tekoäly olla odotusoikeuksien haltija. Tällaisella tekoälyllä voisi siis periaatteessa olla samanlainen asema kuin pikkulapsilla nykyään, eli passiivinen subjektin tai henkilön asema. Toisaalta tekoälyn odotusoikeudet voidaan ymmärtää myös ihmisten intressien kautta. Esimerkiksi säätiöt ovat tiettyä tarkoitusta varten perustettuja korporaatioita; vastaavasti, jos tekoälystä tehdään juridinen henkilö jotakin ihmisen tarkoituksen täyttämistä varten, voimme ajatella tekoälyn olevan näiden intressien ”edustaja”. Tekoäly vastaisi siis tavallaan säätiön hallitusta. Jotta tällainen edunvalvoja-ajatus olisi mielekäs, tulisi tekoälylle ulottaa myös aktiivisia subjektiuden elementtejä. Käsittelenkin näitä seuraavaksi.

3.2. Tekoälyn velvollisuudet

Aktiivisen oikeussubjektiuden keskeiset elementit ovat siis – odotusoikeuksien ohella – velvollisuudet ja kompetenssit. Velvollisuudet mahdollistavat tekoälyn pitämisen vastuullisena teoistaan; kompetenssien avulla taas tekoäly voi esimerkiksi tehdä sopimuksia.

Ajatukselle tekoälyjen velvollisuuksista on joitakin hyviä vasta-argumentteja. Melko syvälinen vastalause on se, etteivät tekoälyjen velvollisuudet ylipäänsä ole mielekkäitä: tekoälyt eivät voi kantaa velvollisuuksia, koska niillä ei esimerkiksi ole vapaata tahtoa tai kykyä kärsiä rangaistuksista. Vapaan tahdon kysymys on monimutkainen, enkä missään tapauksessa kykene käymään sitä perusteellisesti läpi tässä. ”Vapaalla tahdolla” voidaan joka tapauksessa tarkoittaa eri asioita. Esimerkiksi Chopra ja White esittävät jonkin teon olevan vapaan tahdon seurausta, jos teko on tehty perustuen toimijan harkintaan ja ilman ulkoista pakkoa.²⁷ Tämän vaativampaa määritelmää ei nähdäkseni voida esittää.

26. Ks. aiheesta Joel Feinberg, *The Rights of Animals and Unborn Generations*, s. 43–68 teoksessa William T. Blackstone (ed), *Philosophy and Environmental Crisis*. University of Georgia Press 1974; Matthew H. Kramer, *Do Animals and Dead People Have Legal Rights?* *Canadian Journal of Law & Jurisprudence* 14(1) 2001, s. 29–54 ja Maija Aalto-Heinilä, *Tahtoteoria ja intressiteoria oikeuksien funktion selittäjinä*. *Oikeus* 2/2009, s. 138–158.

27. Chopra – White, s. 174. Ks. vapaan tahdon ongelmasta esim. Daniel Dennett, *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting*. MIT Press 1984 sekä Sam Harris, *Free Will*. Free Press 2012.

On toki huomattava, että tekoäly on ohjelmoitu, ja sen käyttäytyminen on näin muiden määräämää. Samaa voidaan toisaalta sanoa ihmisistäkin; olemme tietystä mielessä vain biologisia algoritmeja toteuttaen meihin geneettisesti ja sosiaalisesti ”ohjelmoituja” käyttäytymismalleja. Vastaavasti kehittyneen tekoälyn tekemät yksittäiset ratkaisut voivat hyvinkin tulla yllätyksinä niiden ohjelmoijille. Ihminen voisi toki myös ohjelmoida yksittäisiä hyvin tarkkoja toimintaohjeita tekoälylle. Jos nämä ohjeet olisivat lainvastaisia, olisi luontevaa pitää kyseistä ihmistä vastuussa tekoälyn sijaan, vaikka tekoälyä muuten pidettäisiin vastuullisena. Hieman samantyyppinen ratkaisu on rikoslain 5 luvun 4 §:n (515/2003) välillistä tekemistä koskevassa säännöksessä: myös muutoin syyntakeinen henkilö voi yksittäistapauksessa olla vastuusta vapaa, jos häntä on tahtomattaan käytetty rikoksen välikappaleena.

Toinen vastalause on se, että tekoälyjen velvollisuudet ovat tarpeettomia: sen sijaan, että sääntelisimme tekoälyjen käyttäytymistä oikeusnormein, voimme vain määrätä ohjelmoijat estämään tekoälyjä tekemästä ei-toivottuja tekoja. Toki on toivottavaa, että tekoälyt ohjelmoidaan esimerkiksi olemaan tappamatta ihmisiä satunnaisesti, mutta tekoälyjen käyttäytymisen sääntelylle oikeusnormein voi silti olla perusteita. Yksi on se, että ohjelmoija säästyisi tällöin monimutkaisen käyttäytymisnormiston ohjelmoimiselta. On myös huomattava, että kukaan ihminen ei välttämättä täysin tunne tietyn tekoälyn toimintaperiaatteita; mitä pidemmälle esimerkiksi neuroverkkoteknologia kehittyy, sitä vaikeampaa voi olla tietää, millä perusteella tekoäly tekee ratkaisuja. Mika Viljanen kirjoittaa:

”Algoritmit ovat lähtökohtaisesti läpinäkymättömiä, mustia laatikoita. Kun ne on rakennettu ja viimeistelty, ne suljetaan. Läpinäkymättömyyteenkin on keinonsa. Yksi niistä on selittämismuuttamattomuus, josta on esimerkiksi säädetty tietosuojalain asetuksessa. Se ei välttämättä kuitenkaan riitä. Jos algoritmi on esimerkiksi syvä neuroverkko, lopputuloksena syntyvä monikerroksinen algoritmi voi olla sellainen, että algoritmilta ja sen tunnistamille syy-seuraussuhteille ei välttämättä ole ihmiselle ymmärrettävää intuitiivista tulkintaa.”²⁸

Viljanen tosin esittää tässä argumentin algoritmeihin (ts. tekoälyihin) suoraan kohdistuvaa sääntelyä vastaan: hänen mukaansa emme voi luottaa algoritmien todella noudattavan niihin kohdistettuja normeja, koska emme voi ymmärtää neuroverkon toimintaperiaatteita. Nähdäkseni tämä ongelma on ainakin osaksi ratkaistavissa tekoälyjen rankaisemisella.

Voidaanko tekoälyjä ylipäätään rangaista tai muutoin sanktioida? Olennaiseksi kysymykseksi tulee tällöin se, miten ylipäänsä ymmärrämme rankaisemisen. Rankaisemiselle on esitetty erilaisia perusteita.²⁹ Esimerkiksi retributiivisessa suuntauksessa rankaisemisen keskeinen peruste ja tavoite on aiheuttaa kärsi-

29. Ks. rangaistusteorioista Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Alma Talent 2013, s. 30–72.

mystä väärintekijöille, koska nämä ansaitsevat sen ja voivat rangaistuksen kautta sovittaa tekonsa.³⁰ On kiinnostava kysymys, voiko tekoäly kärsiä tai ansaita kärsimystä. Lähdän kuitenkin tässä kirjoituksessa oletuksesta, etteivät tekoälyt voi kärsiä, koska tekoälyillä ei ole tuntoisuutta. Retributiivinen malli ei tällöin sovi erityisen hyvin tekoälyjen rankaisemiseen.

Sen sijaan perinteinen yleisestäävyyden malli perustelee rankaisemisen hyvin – kenties jopa paremmin kuin ihmisten kohdalla, sillä tekoälyt voisivat todella laskea tarkkaan tietyn teon potentiaaliset hyödyt ja verrata niitä kiinnijäämisen todennäköisyyteen ja seuraamuksiin.³¹ Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa tekoälylle on myönnetty juridinen henkilöys ja se on ohjelmoitu käymään pörssikauppaa, tarkoituksena tehdä niin paljon voittoa kuin mahdollista oikeussäännöksistä riippumatta. Jos tekoälylle olisi vahingossa myönnetty pääsy sen luoneen teknologiayhtiön sisäisiin tietokantoihin, se voisi tällöin käydä kauppaa luojayhtiönsä osakkeilla tietäen esimerkiksi tuotejulkistuksista etukäteen. Tällaista käyttäytymistä olisi täysin mielekäästä sanktioida rangaistuksen uhalla – vaikkapa säättämällä, että tekoälykin voi ”syllistyä” sisäpiiritiedon väärinkäyttöön. Luonteva sanktio olisi luonnollisesti puuttuminen tekoälyn tavoittelemaan asiaan, eli tässä tapauksessa voittoon. Jos sisäpiiritiedon väärinkäytöstä olisi esimerkiksi säädetty tekoälyille sakko, joka olisi rikoshyöty tietyllä kertoimella kerrottuna, tekoäly voisi päätellä, ettei tällainen toiminta ole kannattavaa sen päämäärien kannalta. Tämä ratkaisu saattaisi osaltaan auttaa Viljasen mainitsemaan ”mustan laatikon ongelmaan”. Aiemmin mainitsemani retribuutiokato-ongelma – jossa ihmisten tarve rangaista jotakuta ei tyydyttyisi tekoälyn rankaisemisella – saattaisi toki edellyttää myös jonkun ihmisen rankaisemista.

Tekoälyjen velvollisuuksiin liittyy myös kysymys siitä, miten tieto tällaisista velvollisuuksista voitaisiin välittää tekoälyille. On mahdollista, että tekoälyt pystyvät tulevaisuudessa selvittämään esimerkiksi Suomen oikeusjärjestelmän sisällön itsenäisesti. Toinen vaihtoehto on, että kehitetään erityinen ”robottilainsäädäntö”, jota ei kirjoiteta luonnollisella kielellä (kuten suomella tai ruotsilla) vaan esimerkiksi erityisellä tähän tarkoitukseen kehitetyllä kuvauskielellä.³²

3.3. Tekoälyn kompetenssit

Kompetensseissa on kyse kelpoisuudesta aiheuttaa oikeusvaikutuksia teoilla, joiden tarkoitus on aiheuttaa näitä oikeusvaikutuksia. Esimerkiksi sopimusta

30. Ks. Alec Walen, *Retributive Justice*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Winter 2016 Edition (<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/justice-retributive/>).

31. Myös erityisestäävyyden voidaan ajatella soveltuvan tekoälyihin, kuten yksi vertaisarvioija huomautti: tällöin lakia rikkovat tekoälyt ohjelmoidaan uudelleen.

32. Tämän vaihtoehdon on nostanut esiin esim. Zsolt Zödi esityksessään, jonka hän piti oikeusfilosofian IVR-maailmankongressissa vuonna 2017. Ks. myös Viljanen 2017, s. 1077.

allekirjoitettaessa nimenomaan sitoudutaan sopimuksen ehtoihin. Sinänsä myös esimerkiksi rikosoikeus mahdollistaa uusien oikeusvaikutusten luomisen; kooditon henkilö saattaa tehdä rikoksen päästäkseen vankilaan. Toisaalta sopimuksenkin voi tehdä tahtomattaan. Kompetenssien erottelu tietyistä läheisistä ilmiöistä onkin jossain määrin mutkikasta.³³ En mene tässä sen syvemmälle näihin yksityiskohtiin, mutta totean, että normaalitapauksessa kompetenssi edellyttää kykyä muodostaa aikomuksia koskien oikeusvaikutuksia. Tämän takia esimerkiksi muilla eläimillä kuin ihmisillä ei voine olla kompetensseja: eläimet eivät kyenne ajattelemaan oikeusjärjestelmän sisältöä.

Entä voiko tekoälyllä olla kompetensseja? Tässä on palattava aiemmin mainitsemaani funktionaaliseen toimijuuskäsitykseen, jonka mukaan relevanttia ei ole jonkin olion mieli vaan se, pystymmekö kohtelevaan kyseistä olentoa toimijana. Esimerkiksi tekoälyn pitäminen sopimusoikeudellisena toimijana merkitsisi sitä, että se pystyisi toimimaan ainakin joissakin sopimusoikeudellisissa yhteyksissä sillä tavalla, miten odotamme sopimusoikeudellisten toimijoiden toimivan. Jos siis tekoäly esimerkiksi osoittaisi toiminnallaan, että se normaalisti täyttää sopimusoikeudelliset sitoumuksensa, sitä voisi perustellusti pitää sopimusoikeudellisena toimijana. Tämä ei välttämättä edellyttäisi esimerkiksi kykyä ymmärtää sopimuksen ”käsitettä”. Vähintäänkin kohtuullisen itsenäisesti toimivia tekoälyjä – jotka esimerkiksi kykenisivät itsenäisesti päättämään sopimuksen hyväksymisestä sekä neuvottelevaan sen yksityiskohdista – voisi todella pitää sopimusoikeudellisina toimijoina. On kyseenalaista, voidaanko esimerkiksi nykyiset osakekauppaa käyvät algoritmit vielä laskea tähän joukkoon.

Yhteenvetona totean, että kehittyneellä tekoälyllä voi olla odotusoikeuksia, velvollisuuksia ja kompetensseja. Se voikin lähtökohtaisesti toimia oikeussubjektina hyvin monenlaisissa yhteyksissä.

4. Tekoäly juridisena henkilönä

Käsittelen lopuksi tekoälyä erillisenä juridisena henkilönä, jolla olisi monella tapaa samanlainen oikeusasema kuin korporaatioilla, kuten osakeyhtiöillä, nykyään. Mitä edellytettäisiin, jotta tekoälyä todella voisi kutsua juridiseksi henkilöksi? Usein tässä yhteydessä esitetty malli on kolmijako tekoälyihin välineinä, edustajina ja juridisina henkilöinä.

33. Ks. Visa Kurki, *Legal Power and Legal Competence*, s. 31–48 teoksessa Mark McBride (ed), *New Essays on the Nature of Rights*. Hart Publishing 2017. Hohfeldiläinen toimivallan käsite on nähdäkseni laajempi kuin kompetenssin käsite, ks. Kurki 2015, s. 439.

Kun tekoäly ymmärretään *välineenä*, sitä käsitellään kuten mitä tahansa muutakin välinettä tai työkalua. Jos taas tekoäly ymmärretään *edustajana*, tulevat muun muassa sovellettaviksi varallisuus oikeudelliset kelpoisuuden ja toimivallan käsitteet. Voimme esimerkiksi ajatella tilannetta, jossa liikepankki käyttäisi tekoälysovellusta sopimusten solmimiseen kolmansien osapuolten kanssa. Jos tekoäly ymmärrettäisiin välineeksi, sen mahdolliset ohjelmointivirheet eivät lähtökohtaisesti vapauttaisi pankkia tälle epäedullisista kaupoista.³⁴ Jos taas tekoälyä käsiteltäisiin edustajana, pankki voisi määritellä tekoälylle kelpoisuuden, jonka ylittäminen olisi pätemättömyysperuste ohjelmointivirheistä riippumatta.³⁵

Tekoäly juridisena henkilönä -järjestely taas määritellään tyypillisesti niin, että tekoälyllä olisi ”omia oikeuksia ja velvollisuuksia”.³⁶ Suhtaudun kuitenkin kriittisesti ajatukseen siitä, että juridisen henkilöiden voisi määritellä näin; tekoälyjenkin kohdalla raja henkilöiden ja ei-henkilöiden välillä on häilyvä. Jos esimerkiksi juuri mainitussa tekoäly edustajana -skenaariossa haluttaisiin mukaan myös sopimusoikeudellinen toimivallan käsite – joka voi synnyttää korvausvastuun päämiehen ja edustajan välille – tekoälyn pitäisi jollain tavalla kyetä maksamaan korvaukset. Tällöin sen pitäisi voida omistaa omaisuutta. Voisimmeko tällöin sanoa, ettei tekoälyllä ole ”omia” oikeuksia? Käytännöllinen ratkaisu tekoälyn korvausvastuuseen olisi toki tekoälylle otettu vastuuvakuutus, kuten jo Solum on huomauttanut.³⁷

Mainittu kolmijako ei tuokaan esille asian koko monimuotoisuutta. Nähdäkseni tekoälyn toimijuutta tällaisissa yhteyksissä voidaan lähestyä kahden ulottuvuuden avulla. Ensimmäinen ulottuvuus liittyy oikeuskokoumien *eriytyneisyyteen* ja toinen tekoälyn juridiseen *itsenäisyyteen*.

Käsittelin yllä oikeuskokoumien eriytyneisyyttä. Esimerkiksi osakeyhtiö on lähtökohtaisesti omistajistaan erillinen oikeuskokouma. Miten ajatus eriytyneisyydestä sitten soveltuu tekoälyihin? Eriytyneisyyden suhteen voidaan erottaa kolme tasoa. Käytän jälleen esimerkkinä liikepankin hyödyntämää kaupankäyntitirobottia. Nykyään tällaiset tekoälyt lienevät täysin osa pankin oikeuskokoumaa; tekoäly ei voi esimerkiksi lainkaan tehdä sopimuksia omissa nimissään. Tekoäly alkaisi kuitenkin saada oman eriytyneen oikeuskokoumansa, jos se esimerkiksi voisi tehdä sopimuksia omissa nimissään ja tehdä konkurssin. Jos tekoälyn kokouma eriytyisi kokonaan, sillä ei olisi enää mitään erityistä juridista yhteyttä liikepankin kokoumaan vaan sitä kohdeltaisiin kokonaan erillisenä varallisuus- ja muuna subjektina.

34. Ohjelmiston toimittaja voisi toki esimerkiksi olla vahingonkorvausvelvollinen pankkia kohtaan.

35. Ks. Chopra – White 2011, s. 46–47 ja Pagallo 2013, s. 97–102.

36. ”[W]ith rights and duties of their own”. Pagallo 2013, s. 41.

37. Solum 1992, s. 1245.

Toinen relevantti ulottuvuus liittyy tekoälyn itsenäiseen päätöksentekoon, varsinkin kompetensseja koskien. Olettakaamme, että tekoäly kykenee sellaiseen harkintaan ja päätöksentekoon, jollaista oikeustoimien teko edellyttää. Oikeusjärjestelmällä on nyt useita tapoja säännellä tämänlaisia oikeustoimia. Ensimmäinen vaihtoehto on katsoa, ettei tekoäly voi toimia itsenäisenä oikeustoimisubjektina: tällöin joko tekoäly ei voi tehdä lainkaan oikeustoimia tai jonkin oikeus- taikka luonnollisen henkilön on otettava ne kokonaan nimiinsä. Toinen vaihtoehto on pitää tekoälyä joko epäitsenäisenä tai itsenäisenä oikeustoimisubjektina. Hyvä vertauskohta löytyy tällä kertaa lapsista, jotka kehittyvät vähitellen kohti täyttä oikeustoimikelpoisuutta. Alaikäiset lapset voivat (iästään riippuen) tehdä oikeustoimia, mutta mahdollisten oikeustoimien ala on rajoitettu. Lisäksi lapsen huoltaja ja edunvalvoja voivat puuttua oikeustoimien tekoon monilla tavoin. Täysi-ikäiset taas ovat lähtökohtaisesti itsenäisiä oikeustoimisubjekteja, joiden oikeustoimiin ei voida puuttua. Vastaavasti tekoälyn itsenäisyys oikeustoimien teon suhteen voisi olla osittaista tai täydellistä.

Taulukko 2:ssä kuvataan nämä kaksi ulottuvuutta, joiden avulla lähestyä tekoälyä juridisinä henkilöinä:

Taulukko 2. Kaksi tekoälyn juridisen henkilöyden ulottuvuutta.

E. Eriytyneisyys	1. Yhtenäisyys Tekoäly kokonaan osa omistajan kokoumaa.	2. Osittainen eriytyneisyys Tekoälyn hallinnoima kokouma osaksi eriytynyt; järjestely purettavissa.	3. Täydellinen eriytyneisyys Tekoälyn hallinnoima kokouma kokonaan eriytynyt; järjestely vain vaikeasti tai ei lainkaan purettavissa.
I. Itsenäisyys	1. Sulauma Tekoälyllä ei ole kompetensseja, tai tekoälyn tahdonilmaisut tulkitaan jonkun toisen tahdonilmaisuiksi.	2. Epäitsenäisyys Tekoälyllä on kompetensseja (se voi vaikkapa tehdä oikeustoimia), mutta ne voivat esimerkiksi olla jonkun peruutettavissa jälkikäteen.	3. Itsenäisyys Täysin itsenäinen kompetenssien suhteen.

Näiden kahden ulottuvuuden avulla voimme nyt hahmotella erilaisia skenaarioita liittyen tekoälyjen oikeussubjektiuteen ja juridiseen henkilöyteen.

Liikepankit hyödyntävät jo tietokoneita käydäkseen kauppaa osakkeilla, johdannaisilla ja vastaavilla. Vaikka tällainen ns. robottikaupankäynti toimii niin nopeasti, ettei ihminen käytännössä pysty valvomaan yksittäisiä kauppia, robotteja ei kuitenkaan kohdella erillisinä henkilöinä pankeista: niiden oikeuskokoumat

eivät ole eriytyneitä, eikä niiden juridisesti katsota tekevän omia oikeustoimiaan. Tällainen yhtenäisyys–sulauma–järjestely onkin pitkälti sama kuin yllä mainittu tekoäly välineinä -malli.

Tekoäly edustajana -mallissa taas siirryttäisiin sulaumasta epäitsenäisyyteen: tekoäly voisi tehdä ainakin rajoitetusti oikeustoimia, joiden ei lähtökohtaisesti katsottaisi palautuvan omistajan oikeustoimiksi. Eriytyneisyyden osalta kyseessä olisi joko yhtenäisyys- tai osittainen eriytyneisyys -järjestely. Jos tekoälyn haluttaisiin esimerkiksi voivan olla vastuussa kolmansille osapuolille valtuutuksensa ylittämistä, sen täytyisi voida esimerkiksi omistaa omaisuutta. Tällöin jonkinasteinen eriytyminen olisi välttämätöntä. Voisimme kenties puhua tekoälystä jonkinasteisena oikeustoimi- ja vastuusubjektina.

Millä edellytyksin tekoälystä sitten tulisi oma juridinen henkilönsä? Nähdäkseni raja ei ole selkeä. Melko ilmeistä lienee, että itsenäisyyden ja täydellisen eriytyneisyyden yhdistävässä E3–I3-järjestelyssä tekoäly todella olisi erillinen juridinen henkilö: se ei olisi enää minkään muun tahon kontrollin piirissä, ja sillä olisi oma, eriytynyt oikeuskokoumansa – esimerkiksi sen omaisuus olisi täysin erillistä kaikkien luonnollisten henkilöiden ja korporatioiden omaisuudesta. Tämän yksityisoikeudellisen aseman seurauksena tekoäly todennäköisesti saisi myös esimerkiksi prosessi-, hallinto- ja hallintoprosessioikeudellisen asianosaiskelpoisuuden. On tietysti vaikea kysymys, haluammeko tällaisia juridisesti täysin itsenäisiä tekoälyjä; kenties sellaisia ei tulisi luoda. Niiden mahdollisuus ja toivottavuus ovat kuitenkin eri asioita. *Shawn Bayern* on toisaalta argumentoinut, että jo nykyinen Yhdysvaltain osakeyhtiölainsäädäntö mahdollistaisi tällaisen täysin itsenäisen tekoälyhenkilön lainsäädännön dispositiivisuudesta johtuen.³⁸

E3–I3-järjestelyn ja nykyisen mallin väliin jäisi luonnollisesti paljon harmaata aluetta. Esimerkiksi Euroopan parlamentti on kehottanut komissiota tutkimaan sen seurauksia, mikäli ajan mittaan luotaisiin ”roboteille erityinen oikeudellinen asema, jotta vähintään pisimmälle kehitetyt autonomiset robotit voidaan luokitella sähköisiksi henkilöiksi, jotka ovat vastuussa kaikista mahdollisesti aiheuttamista vahingoista, ja jotta sähköistä henkilöllisyyttä voidaan soveltaa tilanteissa, joissa robotit tekevät autonomisia päätöksiä tai ovat muilla tavoin itsenäisesti vuorovaikutuksessa kolmansien osapuolten kanssa”.³⁹ Pisimmälle vietyinä tämä järjestely voitaisiin ymmärtää erillisenä juridisenä henkilöytänä. Yhtä hyvin se voitaisiin kuitenkin ymmärtää myös jonkinlaisena välimuotona, jossa ihmistaho voisi esimerkiksi peruuttaa robotin tekemiä päätöksiä; tällöin robotti olisi luokittelussani I2 eli epäitsenäinen.

38. Shawn Bayern, *The Implications of Modern Business-Entity Law for the Regulation of Autonomous Systems*. *Stanford Technology Law Review* 19(1) 2015, s. 93–112.

39. Euroopan parlamentin päätöslauselma 16. helmikuuta 2017 suosituksista komissiolle robotiikkaa koskevista yksityisoikeudellisista säännöistä (2015/2103(INL))

5. Lopuksi

Tekoälyjen kehitys jatkunee kovaa vauhtia. Olen lähestynyt tässä artikkelissa tätä kehitystä pääasiassa ”voiko”-kysymyksen kannalta: voidaanko tekoälyjä tulevaisuudessa kohdella tiettyjen alojen oikeussubjekteina, ja kenties jopa erillisinä juridisinä henkilöinä? Nähdäkseni voidaan – tälle kehitykselle ei ole käsitteellisiä esteitä. Jossain vaiheessa tekoälyt kehittynevät siihen pisteeseen, että voimme omaksua niitä kohtaan intentionaalisen suhtautumisen, eli kohdella niitä sellaisina toimijoina, joilla on uskomuksia, tavoitteita ja aikomuksia. Jos tekoäly pystyy ottamaan huomioon juridiset vaatimukset toiminnassaan, se voi olla velvollisuuksien haltija; jos se taas käyttäytymisellään osoittaa kykenevänsä tavoittelemaan oikeusvaikutuksia, sille voidaan myöntää kompetensseja. Ihmisille voi myös syntyä juridisia velvollisuuksia tekoälyjä kohtaan, jos tekoäly saavuttaa tuntoisuuden tai jos se edustaa joitakin yleisiä intressejä. En usko, että nykytekoälyt ovat vielä saavuttaneet mitään mainitsemistani oikeussubjektuuden ehdoista.

Kaikki tämä herättää luonnollisesti sängen suuria eettis-normatiivisia kysymyksiä: pitäisikö tekoälyjä kohdella oikeuden subjekteina tai henkilöinä? Tavoitteenani onkin tässä artikkelissa ollut osaltaan tarjota käsitteellistä välineistöä tälle keskustelulle. Oikeussubjektuuden ymmärtäminen suhteessa johonkin oikeudenaan tai oikeusinstituutioon sekä juridisen henkilöyden ymmärtäminen ryväskäsitteenä auttavat toivon mukaan aiheen nyansoidussa analyysissä. Esimerkiksi varallisuus oikeudellisen subjektin aseman myöntäminen jollekin tekoälylle olisi erotettavissa perusoikeussubjektin asemasta. Toisaalta jos tekoälyt joskus kehittyvät tuntoisiksi tai itsetietoisiksi, kenties niiden perusoikeudetkin tulevat kysymykseen.

Tässä artikkelissa on pystytty tarjoamaan vain pintaraapaisu siihen, miten teknologinen kehitys haastaa vakiintuneita ajatusmallejamme oikeussubjektuutta ja juridista henkilöyttä koskien. Esimerkiksi ihmisen ja koneen välinen ero – jolle tämä artikkeli on rakentunut – voi tulevaisuudessa hämärtyä monilla tavoin. Jos vaikkapa ihmiseen kytketään hienostuneilla ohjelmistoilla varustettuja keino-raajoja, herättää tämä täysin uudenlaisia vastuukysymyksiä: kuka on vastuussa, jos raaja tulkitsee ihmisen antamaa signaalia väärin? Hieman samantyyppisiä ajatuksia herää ns. hybriditoimijoiden tapauksessa, kuten monijäsenisessä päätöksenteossa, jossa osa jäsenistä on ihmisiä ja osa tekoälyjä. Aihetta koskevalle jatkotutkimukselle onkin tarvetta.

Can an artificial intelligence be a legal person?

VISA KURKI, Ph.D., Fellow, Helsinki Collegium for Advanced Studies

The article focuses on the legal personhood of artificial intelligences (AIs). It first distinguishes three perspectives: (1) the rights perspective, focusing on the rights of AIs; (2) the AIs-as-dangerous-entities perspective, pertaining to how AIs' behaviour should be regulated; and (3) the AIs-as-commercial-actors perspective, with a focus on e.g. AIs' entering into contracts. The author argues that AIs can hold rights if they become sentient or if they are taken to represent human interests; furthermore, holding AIs legally responsible may be meaningful as well. With regard to the commercial perspective, the article develops the tool-agent-person trifurcation into a two-dimensional analysis. The claim is that AI commercial legal personhood is best understood as consisting of an independence dimension and a separateness dimension, the former pertaining to whether the AI can e.g. independently enter into contracts and the latter to the separateness of the AI's assets from those of e.g. the business that originally set up the AI.